

УДК 930.2(477)

Олександр БОНДАРЕНКО,
д.і.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
*Центральноукраїнський національний
технічний університет*

ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК»: РАДЯНСЬКИЙ ДИСКУРС

Місто як одне з найскладніших та багатовимірних об'єктів наукового дослідження завжди привертало увагу науковців. Не стали винятком й останні чверть століття розвитку української історіографії. Навпаки, як слушно стверджує відомий український історик член-кореспондент НАН України Олександр Реєнт, «після певного забуття міська проблематика усе більше переміщується з периферії наукового зацікавлення в його центр (це частково пов'язане й зі зміною наукової парадигми, домінуванням соціальної історії)» [1, 226]. Особливо актуальними для вітчизняної історіографії були й залишаються проблеми соціально-економічної історії міст.

У радянській історіографії дослідження економічної історії міст не знаходилась у центрі уваги науковців. А для нечисленних праць, що вряди-годи з'являлися тоді, прикметною рисою була абсолютна відсутність критичного осмислення та аналізу проблеми з наперед запрограмованим результатом дослідження.

Зважаючи на це, необхідно висловити кілька суджень щодо правомірності застосування поняття «соціально-економічний розвиток» стосовно міст Наддніпрянської України останньої чверті XVIII – початку XX ст. в радянській історіографії. Як свідчить аналіз літератури, вивчення проблем соціально-економічного розвитку міст розпочалося в 1920-х–1930-х рр. і невдовзі стало важливою складовою радянського історичного дискурсу. По-перше, якраз тоді зазначений термін дістав широке поширення у радянській історіографії, цілковито відповідаючи марксистсько-ленінській інтерпретації історичного процесу. По-друге, згідно з марксистською концепцією, стверджувалося, що в будь-якому суспільстві діє закон відповідності виробничих відносин характеру та рівню розвитку продуктивних сил. Характер виробничих (суспільних) відносин відловів до цього закону був антагоністичним у всіх типах суспільства за винятком соціалістичного. Тому на підтвердження названого закону в радянській історіографії утвердилася теза про безперервне погіршення життя трудящих мас внаслідок їхньої експлуатації, що тривало аж до встановлення більшовицької влади. Наголошувалося, що послідовна зміна антагоністичних суспільно-економічних формацій відбувається не еволюційно, а виключно шляхом соціальних революцій. По-третє, після більшовицького державного

перевороту. перед істориками було поставлено завдання продемонструвати своїми дослідженнями «правильність» та «об'єктивність» завоювання влади більшовиками та проведених ними перетворень у соціальній та економічній сферах. Як наслідок, історичні дослідження, підготовлені за радянської доби, зазвичай, були скоріше «партійними», ніж науковими. Саме тому у наукових працях повсюдно зустрічаємо анотації на кшталт такої: «діяльність Комуністичної партії з формування історичної науки на марксистсько-ленінській методологічній основі». По-четверте, досліджувався не розвиток суспільства, а діяльність комуністичної партії з її обов'язковими для виконання настановами не тільки про те *що*, а, насамперед, *як* треба писати. Для історичної науки аксіомою стало положення, що лише з появою марксизму-ленізму розпочалося «дійсно наукове» вивчення історії людства, а стрижневим елементом історичного процесу було визначено класову боротьбу трудящих мас проти експлуататорів за своє соціальне визволення. По-п'яте, саме дослідження цієї боротьби стало найважливішим завданням історичної науки. Радянські історики, які вивчали соціально-економічну історію міст російської імперії, розуміли її не як дослідження економічних процесів та аналіз провідних тенденцій, а, передусім, як висвітлення становища основного виробничого класу міста – пролетаріату. А питання економічного становища міст, вивчення відносин між різними міськими соціальними верствами зазвичай дослідників не цікавили. Головним для них було продемонструвати протистояння міських соціальних верств та суспільних класів у процесі виробництва та обґрунтувати існування класової експлуатації. Тож значення поняття «соціально-економічна історія» для сучасної та радянської історичної науки суттєво відрізняється. У сучасній історіографії його слід розуміти як вивчення економічних процесів міст (економічна історія) з одного боку, та дослідження міських соціальних верств і відносин між ними (соціальна історія) – з іншого. Тому, на наше переконання, необхідне роздільне вивчення питань економічного та соціального розвитку, аналіз окремо економічної та соціальної історії міст, як це давно прийнято в історіографії тих країн, які не входили до так званого соціалістичного табору.

Такий підхід дасть змогу, на нашу думку, глибше та об'єктивніше вивчати як економічне становище українських міст, так і взаємини у сфері соціальних відносин. Але це зовсім не означає, що висновки, зроблені в процесі дослідження питань економічної історії міст, не можуть використовуватися для підтвердження результатів вивчення соціального життя і навпаки.

Джерела та література

1. Реєнт О.П. Історія України XIX – початку XX ст.: методологічний зріз і тематичні напрями наукового пошуку // *Український історичний журнал*. 2007. № 6. С. 218–232.